

PUBLİK HÜQUQİ ŞƏXS HÜQUQUN MÜSTƏQİL SAHƏSİ KİMİ

Açar sözlər: publik hüquqi şəxs, xüsusi müəssisələr, dövlət orqanları, ictimai təşkilatlar

Keywords: public legal entity, private enterprises, state bodies, public organizations

Anahtar kelimələr: kamu tüzel kişiliği, özel teşebbüsler, devlet kurumları, kamu kuruluşları.

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində publik hüquqi şəxslər haqqında ilk qeyd 29 dekabr 2015-ci il tarixli Qanunla müəyyən edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsində publik hüquqi şəxslərin mülki- hüquqi münasibətlərdə iştirakının prinsiplərini müəyyən edən normalar mövcuddur. Həmin Məcəllənin 43.7-ci maddəsinə əsasən, publik hüquqi şəxslərin fəaliyyəti bu Məcəllə və “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənir. Bu o deməkdir ki, dövlət orqanları və publik hüquqi şəxsləri ilə digər şəxslər arasında olan xüsusi hüquq münasibətləri də mülki qanunlarla tənzimlənir, bir şərtlə ki, əgər bu münasibətlər dövlət və ictimai maraqlara əsaslanaraq “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənməsi nəzərdə tutulmamışdır.

Bundan başqa publik hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin 43.3-cü maddəsinə əsasən Azərbaycan Respublikası mülki hüquq münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edir. Bu hallarda Azərbaycan Respublikasının səlahiyyətlərini onun hüquqi şəxslər olmayan orqanları həyata keçirirlər. Bu o deməkdir ki, dövlətin yaratdığı publik hüquqi şəxslər də xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri kimi mülki-hüquqi münasibətlərdə iştirak edirlər.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi publik hüquqi şəxslərin xüsusi hüququn

hüquqi şəxsləri ilə bərabər mövcudluğunu tanıyır və digər tərəfdən, onlara xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri ilə bərabər şəkildə mülki-hüquqi münasibətlərdə iştirak etmək imkanı verir.

Publik hüququn hüquqi şəxslərinin hüquqi tənzimlənməsində mülki hüququn oynadığı rol kifayət qədər əhəmiyyətlidir. Publik hüququn hüquqi şəxslərinə dair mülki hüququn əsas məqsədi onların mülki hüquq subyektləri qismində qəbul edilməsi və onlara xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin istifadə etdiyi belə səlahiyyətlərin verilməsidir.

Mülki hüquqda hüquqi şəxslərin təşkilati-hüquqi formalarının ətraflı siyahısı vardır. Hansı ki, onların xüsusi (özəl) şəxslər tərəfindən yaradılmasına icazə verilmişdir. Mülki hüquq əsaslı olaraq bu şəxslərin yaradılması və fəaliyyət qaydasını tənzim etməlidir. Mülki Məcəllədə dövlət müəssisə və təşkilatları kimi abstrakt təşkilati-hüquqi formaların mövcudluğu bunun əyani sübutudur. Bu halda Mülki Məcəllənin rolu, yalnız mümkün hüquqi normaları göstərməklə tükənir. Baxmayaraq ki, çoxsaylı dövlət müəssisələrin konkret məzmunu, strukturu və qaydası dövlətin ayrı qanunları və ya digər normativ aktları ilə tənzim edilməli və mülki hüquq bu müəssisələrin hüquqi tənzimlənməsinə birbaşa təsir göstərməməlidir.

Bunu nəzərə alaraq, mülki hüquq dövlət müəssisəsinin, o cümlədən publik hüququn hüquqi şəxslərinin yaradılması və fəaliyyətini tənzim etməməlidir. Çünki, bu sadəcə olaraq

mülki tənzimləmənin çərçivəsindən kənara çıxır. Mülki hüquq bu şəxslərin forma və xüsusiyyətlərini öncədən görmək iqtidarında deyildir. Mülki hüquq dövlət müəssisələrinin yaradılması öhdəliyini əvvəlcədən müəyyən edə bilməz. Bu mülki hüququnun xüsusi hüquq kimi vəzifəsi deyildir.

Mülki hüququn publik hüququn hüquqi şəxslərinin hüquqi vəziyyətini tənzim etməklə bağlı istənilən cəhdi xüsusi hüquq normalarını pozur. Belə olan təqdirdə mülki hüquq universal hüquqa çevrilir və bununla özünün hüquqi tənzimləmə predmetini itirir. Həmçinin Mülki Məcəllədə dövlətin yaratdığı hüquqi şəxslər haqqında normalar qətiyyən yetərli deyildir. Bu səbəbdən mülki hüquq, müxtəlif normativ hüquqi aktlarda hüquqi şəxs adlandırılan bir çox təşkilati hüquqi formada olan qurumlara münasibətdə öz təsirini itirir.

Mülki qanunun dəyərsizləşməsi təhlükəsinin qarşısını almaq üçün onu publik hüququn hüquqi şəxslərinə aid hissədə lazımsız qaydalar və standartlardan azad etmək lazımdır. Bunlara misal kimi xüsusi hüququn təşkilati-hüquqi formalarından kənar yaranmış dövlətin hüquqi şəxslərini aid etmək olar. Mülki hüquq yalnız xüsusi şəxslər və dövlət tərəfindən yaradılan xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin tənzimləməsi ilə məhdudlaşmalıdır.

Publik hüququn hüquqi şəxsləri ilə xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin fərqi:

Publik hüququn hüquq şəxsləri anlayışını qəbul edib etməməyimizdən asılı olmayaraq, bu hüquqi şəxslər həqiqətən də mövcuddur. Buna misal olaraq Mülki Məcəllələr tərəfindən müəyyən edilmiş təşkilati-hüquqi formalara uyğun olmayan dövlət tərəfindən yaradılmış çox saylı hüquqi şəxsləri göstərmək olar. Rusiya hüquq ədəbiyyatında əyani olaraq göstərilir ki, dövlət və inzibati hüquqda çox sayda hüquqi şəxslər vardır. Hansılar ki, bunlar mülki hüquq elminin predmetinə aid edilmişlərdən fərqli olaraq “tamamilə digər hüquqi şəxslərdir” (məsələn mərkəzlər, birliklər, istehsalat müəssisəsi, bürolar) [1; s. 25]. Hüquq elmi bu reallıqla hesablaşmalıdır. Reallıq isə, publik hüququn hüquqi şəxslərinin xüsusi hüququn hüquqi

şəxslərindən fərqləndiyini fərz etməyə əsas verir.

Birincisi, xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri təsisçilərin özəl muxtariyyəti əsasında yaranır. Xüsusi hüququn məqsədi tərəflərin özəl muxtariyyətini hüquq normalarına salmaq və onlara təşkilati-hüquqi çərçivələr təqdim etməkdən ibarətdir. Bu yolla şəxslərin mülki dövrüyyədə nizamsız və xaotik iştirakının qarşısı alınır. Bu səbəbdən, mülki hüquqda “Numerus Clausus” adlandırılan xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin təşkilati-hüquqi formalarının müfəssəl prinsipi tətbiq edilir. Bundan fərqli olaraq, publik hüququn hüquqi şəxsləri bir qayda olaraq dövlət orqanının hüquqi aktına (qanuna, fərmana, qərara və s.) əsasən yaradılırlar.

Dövlət əlbəttə ki, xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin təşkilati-hüquqi formalarını (MMC və ya SC yaratmaq) tətbiq edə bilər. Amma o, müəyyən məqsədlərə nail olmaq üçün zəruri olan, lakin Mülki Məcəllə ilə nəzərdə tutulmamış digər təşkilati-hüquqi formalar yaratmaq səlahiyyətlərinə malikdir. Buna görə mülki hüquqda baş verənlərdən fərqli olaraq, publik hüququn hüquqi şəxsləri üçün hüquqi şəxslərin təşkilati-hüquqi formalarının belə müfəssəl siyahısından istifadə etmək mümkün deyildir. Mülki hüquq ümumi hüququnun təbiətinə sığmayan təşkilati-hüquqi formaları seçmək imkanının dövlətə məcburən verməyə çalışmamalıdır. Belə yanaşma mülki hüququn özünə səmərəsiz ola bilər.

İkincisi, xüsusi hüququn hüquqi şəxslərinin hüquq qabiliyyəti, bir qayda olaraq, ümumidir. Publik hüququn hüquq şəxslərinin isə hər zaman xüsusiyyəti. Belə ki, dövlətin təsis aktı hər zaman hüquqi şəxsin təsis olunması məqsədini daşımalıdır və ona bu məqsədlərə uyğun hüquqi səlahiyyətlər verməlidir. “Bu hüquq qabiliyyətinin mahiyyəti həmin hüquqi şəxslər tərəfindən həyata keçirilən məsələlərin xarakteri ilə, hüquq qabiliyyətinin həcmi isə, hüquqi şəxsin təsis olunması üçün verilən dövlət aktında müəyyən edilir” [2; s. 3]. Əksər hallarda publik hüququn hüquqi şəxslərinin hüquq qabiliyyəti belə şəxslər haqqında qanunlar (məsələn, mərkəzi banklar haqqında qanunlar) ilə müəyyən edilir.

Üçüncüsü, xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri bir

qayda olaraq, konstitusiya ilə nəzərdə tutulmuş əsas hüquq və azadlıqlar subyektidir. Publik hüququn hüquqi şəxslər üçün isə belə imkan nəzərdə tutulmayıb. Bu, ilk öncə, özəl şəxsləri dövlətin müdaxiləsindən qorumağa nəzərdə tutulmuş əsas hüquqların mahiyyəti və təyinatı ilə izah olunur. Publik hüququn hüquq şəxsləri isə dövlət tərəfindən yaradıldığından, dövlət tərəfindən bu formada müdafiəyə ehtiyacı yoxdur.

Dördüncüsü, xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri üçün müəyyən fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi hüquqdursa, ayrı-ayrı fəaliyyət növlərinin həyata keçirilməsi publik hüququn hüquqi şəxsləri üçün bu bir vəzifə ola bilər. Məsələn qismində mərkəzi bankın maliyyə- kredit siyasətinin həyata keçirilməsini çəkmək olar. Belə yanaşma, ilk öncə, onunla izah olunur ki, publik hüququn hüquqi şəxsləri müəyyən dövlət funksiyalarının və məsələlərin həyata keçirilməsi üçün dövlət tərəfindən yaradılır.

Beşincisi, publik hüququn hüquqi şəxslərinə bəzi hallarda normativ aktlar qəbul etmək

hüquqları verilir ki, bu da xüsusi hüququn hüquqi şəxsləri üçün istisna xarakter daşıyır.

Altıncısı, publik hüququn hüquqi şəxslərinin xüsusiyyətlərindən biri hüquqi şəxsə verilmiş əmlakın xüsusi hüquqi rejiminin mövcudluğudur ki, bu əmlak bir qayda olaraq dövlətin mülkiyyətindədir, qanunla və ya təsis aktı ilə nəzərdə tutulmuş fəaliyyətin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar hüquqi şəxsə istifadə üçün verilir. Məsələn olaraq dövlətin elmi institutlarını və ya təhsil müəssisələrini göstərmək olar.

Bütün bu xüsusiyyətlər, mülki hüquqda göstəriləndən fərqli olaraq tamamilə fərqli hüquqi şəxslər barəsində bəhs etdiyimizi birmənalı şəkildə sübut edir. Qeyd olunanlara əsaslanaraq deyə bilərik ki, Mülki Məcəllə bu şəxslərin hüquqi statusunu müəyyən edə bilmir, lakin onların mülki hüququnun digər iştirakçıları ilə yanaşı mülki-hüquqi münasibətlərdə iştirakına zəmanət verə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
2. Чиркин В. Е. Необходимо ли понятие юридического лица публичного права // Гос. и право. 2006. №5;
3. Верховный Суд Грузии Решение о правоспособности юридических лиц публичного права (решение от 22 февраля 2001 г.).
4. Sərvər Süleymanlı “Azərbaycan Mülki Prosessual Hüququnda Qəti Dəlil Növü Olaraq Etiraf” Mülki Hüquq üzrə beynəlxalq simpozium materialları, Bakı 2005.

PUBLIC LAW AS AN INDEPENDENT AREA OF PERSONAL LAW

TOGRUL HUSEYNOV

Head of the Strategic Planning and Monitoring

Department of the Ministry of Justice

SUMMARY

In the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, there are norms defining the principles of participation of public legal entities in civil-legal relations. According to Article 43.3 of the Civil Code of the Republic of Azerbaijan, public legal entities participate in the civil law relations of the Republic of Azerbaijan just like other legal entities. In these cases, the powers of the Republic of Azerbaijan are exercised by its non-legal entities. This means that public legal entities created by the state also participate in civil-legal relations as legal entities of private law. The article explains the differences between legal entities of public law and legal entities of private law.

PUBLİK HUKUKUNUN BAĞIMSIZ BİR ALANI OLARAK KAMU HUKUKU

TOĞRUL HÜSEYNOV

Adalet Bakanlığı Stratejik Planlama

ve İzleme Dairesi başkanı

ÖZET

Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nda kamu tüzel kişilerinin medeni hukuk ilişkilerine katılım ilkelerini belirleyen normlar bulunmaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu'nun 43.3 maddesine göre kamu tüzel kişileri de diğer tüzel kişiler gibi Azerbaycan Cumhuriyeti'nin medeni hukuk ilişkilerine katılır. Bu durumlarda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yetkileri tüzel olmayan kişiler tarafından kullanılır. Bu, devlet tarafından oluşturulan kamu tüzel kişilerinin de özel hukuk tüzel kişileri olarak medeni hukuk ilişkilerine katılması anlamına gelir. Makalede kamu hukuku tüzel kişilikleri ile özel hukuk tüzel kişilikleri arasındaki farklar açıklanmaktadır.